Извештај комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 24. јуна 2013. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Нађо Јошић предао под насловом *Вођарска лексика и терминологија у српском језику*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду, на седници одржаној 24. јуна 2013. године.

2. Састав Комисије:

1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

2. др Мирослав Николић, редовни професор за научну област савремени српски језик; година избора у звање: 2002; запослен на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

3. др Стана Ристић, научни саветник; година избора у звање: 2000; запослена у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Нађо Г. Јошић

2. Датум и место рођења: 21. јун 1961, Јаворани, Кнежево, Република Српска.

3. Дипломирао је 1986. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српски језик и књижевност. Магистарску тезу под називом *Микротопонимија*

села Јаворана одбранио је 1991. године на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Радојице Јовићевића.

4. Академско звање магистра наука стекао је из области ономастике.

5. Од 1988. године, запослен је у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности. У двадесетпетогодишњем периоду као сарадник на изради *Речника САНУ* завршио је на десетине секција (на нивоу основне обраде, помоћне редакције и редакције). Данас је ангажован на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ*. У последњих десетак година сакупља грађу и самостално ради на уобличењу *Фразеолошког рјечника Врховине* (подручје између Врбаса, Врбање и Угра). Учествовао је на већем броју научних скупова и симпозијума с рефератима који се баве лексиком, лексиколошком и терминолошком проблематиком (у првом реду народном вођарском терминологијом).

Шире поље занимања мр Нађе Јошића јесте народни живот и материјална култура српског народа (и словенског света), фолклорне форме изражавања, обреди, веровања и предања.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ВОЋАРСКА ЛЕКСИКА И ТЕРМИНОЛОГИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мр Нађе Јошића има 292 странице. Уз уводни и закључни део, рад садржи три поглавља. Прво поглавље: Преглед српске вођарске лексике (на материјалу воћака стаблашица из фамилије *Rosaceae*); друго поглавље: Појединачни називи воћака: лексичко-семантички приступ; треће поглавље: Појединачни називи воћака: творбени преглед.

У **уводном делу** (стр. 1–9) дате су опште напомене о досадашњим резултатима у проучавању појединих терминолошких области српске материјалне културе, оцртано је место вођарске народне терминологије у општем лексичком фонду српског језика, показано је због чега је таква лексика инспиративна за лексичко-семантичку и творбену анализу. Карактер грађе изискивао је потребу да се у проучавању њене семантике и њене деривације примене поставке компоненцијалне анализе као најпогоднији теоријско-методолошки приступ.

Прво поглавље (стр. 10–58) посвећено је општим називима воћака стаблашица у говорима српског народа. Прегледом су обухваћене воћке из фамилије *Rosaceae* (јабука, крушка, шљива, трешња, вишња, бадем, бресква, кајсија, зерделија, дуња, мушмула), дата је њихова етимологија, одређен њихов значај у предању, култу, обредним радњама и сл, на основу лексикографских дела (описних речника српског језика) разјашњена је њихова полисемантичка структура, одређено место у фразеолошком систему, у деривационом систему и ономастикону српског језика.

Друго поглавље (стр. 59–155) посвећено је лексичко-семантичкој анализи народне воћарске терминологије. У средишту лексиколошке анализе био је воћни плод као најснажнији индуктор номинације. Бројне особине различитих воћака рефлектовале су се на лексичком плану. Важније природне особине зрелих плодова разнородних воћака идентификоване су као системска обележја која су омогућавала да се на лексичком плану успоставе системски критеријуми њиховог именовања. То су боја, облик и/или величина, укус, мирис, структура и време сазревања. Методолошке поставке компоненцијалне анализе чиниле су веома погодно средство да се наведени критеријуми опишу, анализирају и аргументују. Лексика мотивисана особинама плода (било да је реч о непосредно или посредно мотивисаним лексемама), повлачењем паралела веома често је упоређивана с лексиком других терминолошких области.

У оквиру овог поглавља (стр. 131–145) анализирана је и лексика с ономастичким елементима у основи. Анализом је показано да називи воћака с ономастичким основама (антропоними, титуле или звања, топоними) не изражавају особине плода, већ да, посредством општег значења мотивне речи, указују на однос према одређеној (историјској) личности, однос према носиоцима одређених титула или звања, везу с одређеним местом одакле је воћка преузета или пренесена.

Лексика без јасне мотивисаности (стр. 146–155) дата је засебно с најнужнијим попратним коментарима.

Треће поглавље (стр. 156–180) посвећено је творби назива за воће. Уз најнужније опаске које илуструју проблематику творбеног рашчлањавања, творба је дата у виду прегледа по суфиксима (стр. 162–175). Инвентар суфикса је изузетно широк: он обухвата 82 суфикса (што већ чини посредни показатељ да су многи суфикси имали маргиналну улогу у деривацији). Међу њима се издвајају они посебно продуктивни, који су опредељивали процес именовања воћака српског етничког и језичког поднебља (*-ка, -ача/-јача, -ица*).

У подужем закључку се сумирају резултати изнесени у претходна три поглавља. **Закључак** (стр. 181–200) је конципиран и обликован тако да чини самосталну целину. У њему се одређује место и улога опште воћарске лексике у

лексичком систему српског језика; воћарска терминологија се синтетички приказује и табеларно се представљају основни критерији мотивисаности. Творба народних воћарских назива засебно се посматра, с посебним освртом на изведене лексеме; утврђује се продуктивност суфикса и издвајају се најплодотворнији творбени обрасци.

Иза закључка следи **литература** (201–212) и **индекс народних назива воћака** (213–292), у којем се наводи локалитет одакле назив потиче. Индекс је сведен на најрепрезентативније примере из обимне терминолошке грађе.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Неђе Јошића заснована је на богатом корпусу народних назива за воће. Грађа је ексцерпирана из речника, дијалектолошких радова, воћарских приручника. Детаљније је анализирано око хиљаду репрезентативних термина. Будући да народна терминологија за воће полако изумире, значај овог рада видимо у томе што је у њему сабрана и анализирана ова терминологија.

Прво поглавље овог рада *Преглед српске воћарске лексике* (*на материјалу воћака стаблашица из фамилије Rosaceae*) садржи описе веровања, обичаја, култова и симбола у вези са воћем које припада назначеној фамилији (јабука, крушка, шљива, трешња, вишња, бадем, бресква, кајсија, зерделија, дуња, мушмула). Мноштво података који се износе у овом поглављу сведоче о важности воћа у животу српског народа, а самим тим и симболике лексема којима се именује општа воћарска лексика. Закључци до којих је аутор дошао представљају допринос, пре свега, лингвокултурологији и етнолингвистици, али и лексикологији и фразеологији, јер је аутор анализирао и полисемантичке структуре општих назива за воће, као и њихову фразеологију.

Удругом поглављу *Појединачни називи воћака: лексичко-семантички приступ*, мр Неђо Јошић класификовао је грађу према семантичкој мотивацији која је условила појединачне називе воћака. Показало се да је народ именовао воћке према боји покожице, облику и величини плода, укусу плода, мирису плода, структури плода, времену сазревања. Значај овог поглавља лежи у детаљно спроведеној семантичкој анализи назива за воће, која је подразумевала и читаоцима рада разоткрила начин на који говорници српског језика виде плодове биљака, делове плодова или фазе у развоју воћака који им привлаче пажњу, а тај аспект Неђо Јошић је пажљиво и прецизно анализирао и образложио, чиме овај део рада представља допринос лексикологији, теминологији, али и оним научним дисциплинама, попут етнологије, које се

баве проучавањем начина народног живота, система вредности и погледа на свет. Неочекивано је у којој мери се кроз мотивацију назива за воће открива слика света српског народа.

Треће поглавље посвећено је творбеном прегледу појединачних назива воћака. У њему се спроводи анализа творбених типова унутар ове терминологије. Преглед начина грађења назива за воће, као и корисни закључци који су произишли из те анализе представљају допринос творби речи и терминологији.

На крају рада, аутор даје индекс народних назива за воће. Тај индекс представља, у ствари, речник са близу хиљаду одредница. Оне су дефинисане, потврђене примером, а уз сваки назив наведен је локалитет са којег потичу. Овај речник представља допринос дијалектологији и лексикографији.

Из овог кратког покушаја вредновања појединих делова докторске дисертације мр Нађе Јошића, јасно је да је он, анализирајући воћарску терминологију, зашао у већи број научних дисцилина, а та интердисциплинарност чини ову докторску дисертацију корисном у различитим наукама о српском језику и култури.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Осврт на Вуков модел обраде воћарске лексике у Српском рјечнику, Српски језик, књ. XIII, св. 1–2, Београд 2008, стр. 473–480. Кључне речи: Вук Ст. Караџић, Српски рјечник, воћарска лексика и терминологија, лексикографски поступци.

Орах (Juglans regia) у воћарској терминологији српског језика, Српски језик, књ. XIV, св. 1–2, Београд 2009, стр. 407–417.

Лексика оријенталног поријекла у српској воћарској терминологији: јабуке авајлија, буслија и јелипанка, Српски језик, књ. XV, Београд 2010, стр. 542–548.

Лексика оријенталног поријекла у српској воћарској терминологији: крушке мишћетинка, усеинбеговача и буздованка, Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (30–31. X 2009. год.), Језички систем и употреба језика, књ. I, Крагујевац 2010, стр. 273–278.

О мјесту лексеме дуња (Cydonia oblonga) у терминолошком систему и општем лексикону, Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности, књ. I, Зборник радова са V међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (29–30. X 2010), Крагујевац 2011, 477–481.

Јабука (Malus pomila) у терминолошком систему и општем лексикону, Српски језик, књ. XVI, Београд 2011, стр. 601–610.

Крушка (Pirus communis) у терминолошком систему српског језика и општем лексикону, Српски језик, књ. XVII, Београд 2012, стр. 361–370.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Најважнији закључци првог поглавља у вези су с указивањем на значај и симболику коју носе лексеме за воће у лексичком систему српског језика. Тај значај потиче из важности коју воћке имају у животу човека. Значај воћке у животу етничке заједнице упоредо прати и њен значај у обредним и култним радњама. Важност воћке увелико одређује њено место у митолошким представама, предању и фолклорним формама. Митолошке представе везане за поједине воћке, нпр. за јабуку, дубоко су укорењене у библијским легендама. Сведочанство о томе чини јабука *адамовка*, анатомски термини *Адамова јабучица* или *Адамова јабука*, изрази **забрањена јабука**, **јабука сазнања** итд. Неке потичу из старогрчке митологије: **јабука раздора**, и различити језици их у свом лексичком систему чувају као древно митолошко наслеђе. У митолошким представама, обредима и предању (ослањајући се на древну многобожачку религију и заједнички индоевропски култ), јабука по живој симболици у животу српскога народа ужива највећи значај (везана је за култ бога Перуна, мртвачки култ, љубавне и друге враџбине). У симболици је, додуше ретко, замењује дуња. За разлику од јабуке, крушка се код Срба углавном сматра дрветом злих демона, она има своју улгогу у обредима жртвовања (било да је реч о жртви душама предака или демонима болести). Трешња, вишња и шљива имају известан религијски значај (каткад у добром, каткад у рђавом смислу), али за разлику од јабуке и крушке, њихов значај је неупоредиво мањи. Остале воћке стаблашице из фамилије *Rosaceae* (бадем, бресква, кајсија, зерделија, мушмула), готово да немају симболику у народном животу.

У тесној вези са особинама (посебно особинама плодова), са значајем и симболиком воћака у животу етничке заједнице, лексеме из лексичко-семантичке групе *врста воћке* развијале су своју семантичку структуру, градиле улогу и место у фразеолошком систему српског језика, деривационом систему и ономастикону српскога народа.

У другом поглављу, спроведена је семантичка анализа назива за воће, па се закључци односе на систематизацију мотиватора именовања и семантичких процеса и механизама којима су ти називи настајали.

Основна значења изражена формулом: **а.** *воћка*, **б.** *плод воћке* (нпр. *воћка* Malus pomila; *плод воћке* Malus pomila), међу којим постоји метонимијски

однос, карактеристична су за све лексеме наведене групе. Поједина секундарна значења настала из потребе за новим номинацијама као полазни семантички садржај имају *плод воћке*. Она се остварују дејством лексичке метафоре и производ су деловања сема нижега ранга. Код лексема *јабука*, *крушка* и *бадем* то су обличке семе, код лексеме *шљива* – обличке семе и семе боје.

У фразеолошком систему српског језика као чланови фразеолошких конструкција не јављају се све лексеме из лексичко-семантичке групе *врста воћке*, већ само оне што означавају важније воћке: *јабука*: **када роди јавор јабукама**; *крушка*: **пасти као гњила (зрела) крушка**; *шљива*: **враћати шљиве за брашно**; *трешња*: **зобати трешње (с ким)**. Када се јављају као чланови фразеолошких конструкција, те лексеме у општем значењу израза (каткад саме, каткад са којом другом речју) имају улогу семантичког тежишта.

У трећем поглављу (које је посвећено творбеним процесима), аутор је установио да лексеме из лексичко-семантичке групе *врста воћке*, као речи базичног лексичког фонда српског језика, имају веома запажено место у деривацији. Као основинске лексеме оне учествују у грађењу великог броја изведених речи. Такве изведенице чине готово искључиво именице и придеви. Изузеци су глагол *јабуковати* (с етнографским садржајем) и прил. *вишњево* (из сфере индивидуалне употребе). Разматрајући деривате настале према основним лексемама које имају најширу употребну вредност, уочено је да је број деривираних форми варијабилан. Лексеме с развијенијом семантичком структуром углавном имају моћнији деривациони потенцијал.

Поглед на деривационо гнездо ове групе речи (онако како је обликовано и презентовано у *Речнику САНУ*), управо потврђује наведену констатацију: за *јабуку* као стожерну реч везује се 40-ак деривата, за *крушку* 30-ак, знатно мањи број за *дуњу* и *вишњу*, још мањи за *бадем*, *брескву*, *кајсију* и *мушмулу*, док *зерделија* остаје усамљена реч. Велик деривациони потенцијал (према стању презентованом у *Речнику МС*) има и лексема *шљива*, а лексема *трешња* нешто мањи од ње. Богатија полисемантичка структура и велик деривациони потенцијал лексема *јабука*, *крушка*, *шљива* (уз још коју лексему из њихове групе) експлицитно указују на важну позицију коју ове лексеме заузимају у лексичком систему српског језика.

У поглављу о творби воћарске лексике, Нађо Јошић бавио се и деривационим аспектима који су били најинтересантнији за поједине воћке (именовање пића, воћних засада, лексика боја итд). Аутор је осветлио неке правце развоја деривираних лексема који се у семантичком смислу (углавном и творбеном) могу сматрати обрасцем карактеристичним за целу лексичко-семантичку групу. Индуктор за настанак деривата чешће чини значење изражено као *воћка* (нпр. *воћка* Malus pomila) од оног израженог као *плод воћке* (нпр. *плод воћке* Malus pomila).

Што се начина номинације тиче, изведене лексеме запремају безмало читав корпус. Сложенице су ретка, маргинална појава и оне у укупној грађи заузимају једва 2%: *црношљива* (шљива, Драгачево), *жуторепњача* (крушка,

Сарајево), *елифалма* (јабука, Зеница); синтагматски називи су још маргиналнији, нпр. *Миличин водењак* (крушка, Левач и Темнић), *винска крушка* (крушка, Шумадија). Инвентар суфикса је изненађујуће велик. Творбени преглед изведених лексема показује да он обухвата 82 суфикса (што основних, што оних насталих перинтеграцијом). Свакако, њихова делотворност је неуједначена у творби, тако да се угрубо могу издвојити продуктивни и мање продуктивни суфикси, или, како их је аутор диференцирао: продукивни, продуктивнији, мање продуктивни и непродуктивни суфикси.

Важније лексеме из лексичко-семантичке групе *врста воћке* налазиле су своје место и у ономастикону. Када је реч о антропонима, семантичко упориште у каквој особини плода имају женска лична имена *Вишња, Дуња* и *Јабука* или *Јабучица*. Представа о плодовима осталих воћака стаблашица у нашем народу није препозната као предмет симболичког поређења, те према томе ни као адекватан семантички ослонац погодан за настанак других имена.

Подручје топонимије пружа занатно другачију слику. Велики број топонима широм штокавске територије у основи има неку од лексема из ове лексичко-семантичке групе. Па ипак, ни овде нису заступљене све лексеме. У погледу бројности и опште територијалне распрострањености, примат имају оне с важнијим местом у лексичком систему, а неке се (бар како то показује грађа презентована у *Рјечнику ЈАЗУ*) и не појављују у улози топономастичких основа (нпр. лексеме *кајсија, зерделија, мушмула*).

Изведена имена географских објеката с важнијим лексемама из наведене групе заступљена су најчешће у ојконимији (села: *Јабучје, Шљивовац, Трешњево* итд.) или микротопонимији (*Крушчица, Дуњак, Прасквице* итд.). Овакво стање проистекло је из потребе да се култивисани засад или земљиште са већим бројем самониклих воћака именује, да се какво место с маркантном воћком, која је нпр. уживала известан култ – назове по њој. Поређење заобљених облика рељефа, горе, главице и сл, ограничавало се на типичан облик заобљеног плода какав је плод јабуке, нпр. *Јабука*, место код Пријепоља.

Оно што се намеће као општи закључак, могло би да се сведе на следеће: називи за важније воћке стаблашице веома се често у топонимији јављају у улози основинских лексема, а плод (облик плода), као индуктор метафоричких асоцијација, имао је маргиналну улогу у топонимији.

Све спроведене анализе у овој докторској дисертацији указују на велики значај који имају називи за воће у лексичком систему српског језика.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Комисија позитивно оцењује докторску дисертацију мр Неђе Јошића. Истраживање је спроведено на богатој грађи, чија је анализа урађена компетентно и иновативно, модерним методолошким апаратом. Консултована је релевантна литература. Резултати истраживања приказани су аргументовано, убедљиво и јасно. Они су добили су подршку и својеврсну проверу на бројним научним конференцијама из области терминологије и лексикологије на којима је мр Неђо Јошић учествовао. Теми се приступа интердисциплинарно, па ова докторска дисертација представља допринос већем броја научних дисциплина о српском језику и култури: терминологији, лексикологији, творби речи, дијалектологији, фразеологији, лингвокултурологији, фолклористици.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мр Неђе Јошића, Комисија предлаже да се кандидат позове на усмену одбрану докторске дисертације: *Вођарска лексика и терминологија у српском језику*. На ситније техничке пропусте, мање недостатке и поједине примере који су се могли и другачије објаснити, Комисија ће скренути пажњу кандидату у току усмене одбране.

Београд, 8. јул 2013. ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Др Рајна Драгићевић, редовни професор

2. Др Мирослав Николић, редовни професор

3. Др Стана Ристић, научни саветник